

Tid för sanning – Skillnader gör skillnad

Os Guinness

I den aktuella sanningskrisen är praktiska argument avgörande när vi vänder oss till två olika grupper av människor. En grupp är de som håller fast vid traditionella judiska och kristna förutsättningar om sanningen, men som har blivit vårdslösa eller tveksamma att försvara den. Den andra är de som inte håller fast vid dessa övertygelser men bryr sig väldigt mycket om det samhälle de lever i, och kvaliteten på sina egna liv i det. I denna artikel ger Os Guinness, författare och samhällsdebattör, ett genomtänkt försvar av den bibliska sanningssynen som vänder sig emot en postmodern syn som ifrågasätter existensen av förblivande sanningar.

Fånge 174517 var törstig. Han såg en tjock istapp som hängde precis utanför hans barack i Auschwitz förintelsläger, och han sträckte sig ut genom fönstret och bröt av den för att släcka törsten. Men innan han kunde få istappen till munnen, var det en vakt som slet den ur händerna på honom och slog den i bitar mot den smutsiga marken.

”*Warum?*” utbrast fången instinktivt.

”Varför?”

”*Hier ist kein warum*”, svarade vakten med brutal korthuggenhet. ”Här finns inga varför.”

För Primo Levi, den italiensk-judiske vetenskapsmannen och författaren, var detta dödslägrer i ett nötskal. Platser med inte bara en orubblig och godtycklig makt, utan också en fullständig ondska som trotsade alla förklaringar. Inför en sådan ondska var de psykologiska, sociologiska och ekonomiska förklaringarna patetiska i all sin otillräcklighet. Man kunde bara bära tyngden av själva erfarenheten och sedan vittna inför världen. ”Aldrig mer” var alltför hoppfullt att säga. ”Man

vet aldrig” var ett mer korrekt avståndstagande.

Men trots skräcken gav Levi intrycket att han hade överlevt hatet från Auschwitz och kommit över sin mardrömslika upplevelse. Han var en av endast tre överlevande av de sexhundrafemtio italienska judar som transporterades till Polen 1944. Så småningom gifte han sig, fick barn, skrev böcker, vann litterära priser och levde ett helt liv. Men hans främsta uppdrag var alltid att tjäna som ett sanningens vittne, en minnets väktare.

När han skrev om hur han deporterades till Polen, förklarade han: ”Auschwitz lämnade sitt märke på mig, men det tog inte bort min önskan att leva. Snarare var det en upplevelse som stärkte den viljan. Den gav mitt liv ett syfte: att bära vittnesbörd, så att något sådant aldrig ska kunna inträffa igen.” Andra direkta eller indirekta offer för nazismen begick senare självmord, t.ex. Walter Benjamin, Stefan Zweig och Bruno Bettelheim. Levi däremot vände sig många gånger emot den handlingen.

Därför var det många som blev chockade och ledsna när Primo Levi den 11 april 1987, mer än

fyrtyio år efter att han blivit fri från Auschwitz, kastade sig ner för trapporna utanför sin lägenhet i Turin i Italien. Han kände bördan av att vara vittne, skulden som överlevande, skrällen inför dem som förnekade förintelselägren, ledan med att upprepa samma saker, och även ängslan då han märkte hur hans egna minnen avtog. Och så kom han sorgligt nog med på den långa listan över offer från nazismens helvete som tagit sina egna liv.

Levis familj och vänner märkte hans tilltagande depression under hans livs sista veckor. Följaktligen bad han i sin sista intervju journalisten att inte se honom som någon profet: ”Profeter är nutidens pestsmitta, kanske alla tiders pestsmitta, eftersom det är omöjligt att skilja en sann profet från en falsk.” I samma anda hade han tidigare sagt: ”Alla profeter är falska. Jag tror inte på profeter, trots att jag bär på ett arv från profeter.”

Profeter, ”alla tiders pestsmitta”? Detta avfärdande av Levi är förståeligt, för han var en ateist som hade färdats till helvetet på jorden och tillbaka igen. Men det är beklagligt, för den imponerande raden av hebreiska profeter är inte bara ett kännetecknande drag i hans folks arv, utan ett av de förnämligaste bidrag som judarna gett till världshistorien. Elia, Elisa, Jesaja, Jeremia, Amos, Hosea och många andra – alla var de hjältar för det moraliska ordet, och deras ”Så säger Herren” bröt dåtidens status quo. Alla öppnade de nya perspektiv om Guds sanning, rättvisa och fred. Perspektiv som återupplivade världen, gav den en avgörande skjuts framåt, eller helt enkelt bara utgjorde markeringar mot det onda.

Den profetiska kallelsen var emellertid stängd för Levi, för i hans universum fanns det ingen som kallade. Till skillnad från Søren Kierkegaard som ville bli ”trons riddare”, erkände inte Levi något högre majestät som kunde dubba honom till sådan riddare.

TYNGDEN AV VITNESBÖRDET

Man brukar ofta säga att det behövs tre viktiga saker för att få ett fulländat liv: en tydlig känsla

av personlig identitet, en djup känsla av tro och mening, samt en stark känsla av syfte och uppdrag. Det visade sig att Levi hade en avgörande brist på det andra och tredje, och detta på ett sätt som bittert visar vår egen nutida sanningskris.

Efter vad det verkade hade Primo Levi en tydlig identitetskänsla och en passionerad känsla för syfte. ”Det är mycket troligt”, sade han, ”att utan Auschwitz skulle

jag aldrig ha skrivit och mycket lite betonat min judiska identitet.” Men efter Auschwitz

”var min enda tanke att överleva och berätta”. Hans desperata längtan att berätta sin historia för alla han träffade, gjorde honom jämförbar med Coleridges gamle sjöman som besvärade bröllopgästerna.

Levis mest talande vittnesbörd kan läsas i själva Auschwitz. 1980 lät den polska regeringen bygga om lägret och bad Levi att skriva en text vid ingången till den italienska avdelningen. Av de åtta stycken han bidrog med är det bara ett som finns kvar idag:

”BESÖKARE, BETRAKTA LÄMNINGARNA AV DETTA LÄGER OCH BEGRUNDA: VILKET LAND DU ÄN KOMMER IFRÅN ÄR DU INGEN FRÄMLING. GÖR SÅ ATT DIN RESA INTE ÄR FÖRGÄVES, OCH ATT VÅR DÖD INTE VARIT FÖRGÄVES. MÅ ALL DENNA ASKA I AUSCHWITZ BLI DIG OCH DINA BARN TILL EN MANING, ATT HATTETS OHYGGLIGA FRUKT, VARS SPÅR DU HÄR SER, INTE SKA FÅ SÄTTA FLER FRÖN, I MORGON ELLER NÅGONSIN.”

”Han kände bördan av att vara vittne, skulden som överlevande, skrällen inför dem som förnekade förintelselägren, ledan med att upprepa samma saker, och även ängslan då han märkte hur hans egna minnen avtog.”

Vad var det som satte stopp för Levis uppdrag att vittna? Den första och mest uppenbara anledningen var filosofisk. Levi saknade all känsla av tro och mening som gick att använda för att tolka och hantera den plågsamma upplevelsen. Han var ateist när han kom till Auschwitz, och kunde aldrig komma förbi ut-

”Förintelseförnekarna som vill skriva om historien är förskräckliga, men eftersom de inte bygger på fakta går de tyvärr inte heller att bemöta med fakta.”

rotningssläget som ett svart hål av gudlöshet, den extrema situationen av absolut ondska som det aldrig någonsin gick att reagera tillräckligt på. Ett tag 1944 slogs han av ord från Dantes Inferno:

”Begrunda varifrån ni kom ... Ni föddes inte till att leva som själlösa odjur”, något som träffade honom ”som stöten från en trumpet, som rösten från Gud”. Två år senare, när han var fri och träffade sin fru, kände han att han till slut hade hittat en plats i universum där det inte längre såg ut som att ”världen var Guds fel”. Men i slutändan omgavs han alltid av den mörka kombinationen av Auschwitz och ateism. 1946 beskrev t.ex. Levi sin tysta vrede mot en gammal jude som bad och tackade Gud för att han undgått att bli utvald till gaskamrarna. ”Om jag var Gud skulle jag spotta på Kuhns bön.” Eller som han uttryckte mer rakt på sak i sin första bok, *Är detta en människa?*: ”Om det finns ett Auschwitz, då kan det inte finnas en Gud.” Fyrtio år senare, bara några månader innan han begick självmord, skrev han i blyerts dessa ord: ”Jag finner ingen lösning på gåtan. Jag söker, men jag hittar den inte.”

Den andra och mindre tydliga anledningen till Levis kris var praktisk. Han insåg gradvis att hans uppdrag var omöjligt, hur ädelt och nödvändigt det än var. Som Liliane Atlan skrev i *En opera för Theresienstadt*, så är Auschwitz ”en upplevel-

se som både är omöjlig att föra vidare, och omöjlig att glömma”.

De flesta av anledningarna till den svårigheten är lätta att förstå. Minnen är svårhanterliga och bleknar så småningom. Förintelseförnekarna som vill skriva om historien är förskräckliga, men eftersom de inte bygger på fakta går de tyvärr inte heller att bemöta med fakta. De flesta människor vill inte heller gärna bli påmind om ondska i sådan omfattning.

Dessutom passerar generationerna, och i den nya underhållningsvärlden behandlas ondska som fantasi. Levi blev t.ex. road, men samtidigt förstummad, när en tioårig skolpojke högtidligt upplyste honom om att han borde ha skurit av halsen på en vakt och stängt av strömmen till elstängslet, och uppmanade honom att inte glömma det rådet om han hamnade i samma situation igen.

Men vittnesbördet vägde alltid tyngre för Levi än alla problemen tillsammans. ”Vi kände flera århundradens tyngd på våra axlar”, skrev han. Och den tyngsta bördan av alla var skulden att ha överlevt – ”de bästa hade blivit mördade” – tillsammans med den otrevliga vissheten att bekännelse var omöjligt, samtidigt som det utan uppriktig bekännelse inte kunde bli någon riktig konfrontation med ondskan. Några ord från Itzhak Schipper, en av de ”bästa som blev mördade”, dödad i Majdanek 1943: ”Ingen kommer att vilja tro oss, för vår katastrof är hela den civiliserade världens katastrof.”

Slutligen fanns där ångesten när Levi insåg att vittnena blev färre till antalet. ”Vi är många (men varje år minskar vårt antal) ...”, skrev han. ”Om vi dör i tystnad som våra fiender önskar ... så kommer världen inte att lära sig vad människan kunde göra och fortfarande kan göra.”

I slutet av sitt liv skrev Levi att den hopplöshet han upplevde på ett sätt var värre än Auschwitz. För han var inte ung längre. Uppgiften att upprepa historien blev svårare och svårare. Bördan av vittnesbördet var omöjlig. Vägen framåt var hopplös. Det fanns ingen annan väg ut.

I SISYFOS FOTSPÅR

Inga självmördare återvänder förstås för att tala om sin död, och Levi efterlämnade inget avskedsbrev, så här måste vi göra en respektfull paus. Men det är nästan omöjligt att läsa Levis sista intervjuer och skrifter utan att tänka på Albert Camus och myten om Sisyfos. I den klassiska berättelsen blev

”För dem som står utan någon tro på Gud, och drar slutsatsen att den värld de vill ha inte stämmer med den värld de faktiskt ser, så är livet i grunden dövt för deras förhoppningar.”

utan någon tro på Gud, och drar slutsatsen att den värld de vill ha inte stämmer med den värld de faktiskt ser, så är livet i grunden dövt för deras förhoppningar. Enkelt uttryckt kan man kalla det absurt. All mening, som t.ex. för Levis del var att upprätthålla sanningen, är upp till dem själva. De måste leva så att de kan säga, som Nietzsche uttryckte det: ”Så ville jag ha det.” Eller med Frank Sinatras ord: ”I did it my way”, ”jag gjorde det på mitt sätt”.

Så Levi måste rulla sin ”sanning” upp för kullen om och om igen. När åhörarnas stora likgiltighet gör lutningen brantare, måste han knuffa hårdare. När han vilar ett ögonblick och förintelseförnekarna puttar hans sten tillbaka ner igen, måste han börja om. När hans följeslagare ger upp och hans energi avtar, måste han samla krafter ytterligare en gång. Stel, utmattad, värkbruten, förtvivlad måste han rulla och rulla ända tills han inte kan rulla mer. I en absurd värld kommer aldrig hans insatser att belönas med någon nämnvärd framgång. Han har bara en tillfredsställelse: rebellens belöning att rulla, rulla, rulla i all oändlig-

het. berättelsen blev Sisyfos dömd av Zeus att knuffa en väldig sten upp för en kulle, bara för att få se den rulla ner igen varje gång. En historia som Camus använde för att beskriva människans öde i en värld utan Gud och utan mening.

För dem som står

het.

Men det finns ett alternativ till Sisyfos öde – och till Nietzsche, Camus, Sinatra och Levi. Det är att sanningen, precis som meningen som helhet, inte skapas av oss utan upptäcks av oss. Var och en av oss är kanske små, våra liv är korta och vårt inflytande obetydligt. Men om sanningen finns där – objektiv, absolut, oberoende av om några sinnen känner till den – då kan vi räkna med den och i den ha en källa till styrka.

Det har funnits ett annat offer för totalitär ondska, som stod på just denna fasta grund bortom honom själv, och förklarade att ”ett enda ord av sanning kan väga mer än hela världen”. Nämligen Solzjenitsyn. Men det var inte så att han med det uttalandet övermannade sovjeterna med någon självskapad ”sanning”. Snarare var han själv övermannad, överträffad och övervunnen, men ensam grep och svingade han sanningen som ett svärd som inte gick att besegra, och ropade ”Herre, låt mig inte brista när jag slår till”.

Primo Levi och Aleksandr Solzjenitsyn vittnade båda om de fasor som de upplevde. De sporrades båda av sin passion att inte svika de miljontals människor som hade en utdöende önskan att få sitt öde bevarat i minnet. Men medan Levis syn på sanning gjorde honom till en uttröttad Sisyfos med en hopplös upp-

gift, gjorde Solzjenitsyns syn honom till ett svärd i Guds hand, så att han kunde höja sin röst och samla världen. ”Det är oändligt svårt att börja”, skrev han i *En kalv med eken stångades*, ”när man med blotta orden måste avlägsna ett stort block av trögt material. Men det finns inget annat sätt om man inte har någon materiell styrka på sin

”Men om sanningen finns där – objektiv, absolut, oberoende av om några sinnen känner till den – då kan vi räkna med den och i den ha en källa till styrka.”

sida. Och det har hänt att ett skott i bergen har startat en lavin.”

Vad är det jag argumenterar för? Låt mig stryka under det igen. Jag bemöter inte den postmoderna synen på sanning till förmån för den moderna. Den ena är lika dålig som den andra – den postmoderna är en direkt avkomling till den mo-

”Vi kan lätt skrämmas till underkastelse av de nya idéernas kraft eller moderiktighet, utan att inse deras katastrofala praktiska konsekvenser för tillvaron.”

derna och en åter- spegling av dess brister. Den postmoderna synen är den farligare idag bara för att den är mer aktuell. Jag lyfter inte heller fram rent teoretiska argument mot den postmoderna sanningssynen, för det är inte många utanför universiteten

som följer de komplicerade högre akademiska debatterna. Istället betonar jag avsiktligt de praktiska svårigheter som blir följderna av de teoretiska bristerna hos den nya radikala relativismen. Vi kan lätt skrämmas till underkastelse av de nya idéernas kraft eller moderiktighet, utan att inse deras katastrofala praktiska konsekvenser för tillvaron. När det händer, måste det fullständiga svaret på problemet i fråga alltid innehålla det teoretiska svaret. Men praktiska argument är ett viktigt första steg för att konfrontera krisen.

I den aktuella sanningskrisen är praktiska argument avgörande när vi vänder oss till två olika grupper av människor. En grupp är de som håller fast vid traditionella judiska och kristna förutsättningar om sanningen, men som har blivit vårdslösa eller tveksamma att försvara den. Den andra är de som inte håller fast vid dessa övertygelser men bryr sig väldigt mycket om det samhälle de lever i, och kvaliteten på sina egna liv i det. För vardera gruppen finns det två kraftfulla argument för hur praktiskt viktigt det är med en objektiv och icke-relativistisk sanning. Som vi kan se på kontrasten

mellan Primo Levi och Aleksandr Solzjenitsyn, så gör skillnader i synen på sanning en enorm skillnad – det är en allt annat än rent teoretisk och irrelevant fråga.

KRAFTFULL SANNING

För dem som håller fast vid traditionella bibliska förutsättningar om sanningen, men är osäkra på om de är värda att försvara, finns det två framträdande argument för vikten av en högststående syn på sanning: ett mindre och ett större.

Det mindre argumentet är att utan sanning kan vi inte besvara den grundläggande invändningen att tron på Gud bara är en form av ”dålig tro” eller ”bristfällig tro”. Den kraftigare anklagelsen ”dålig tro” har sitt ursprung utanför de judiska och kristna gemenskaperna, och är en av de djupaste och mest skadliga beskyllningarna mot dessa trosuppfattningar de senaste två århundradena. Kritikerna menar att judar och kristna inte är troende av goda skäl, utan för att de är rädda för att inte tro. Utan tro skulle de vara blottade inför alternativen, som meningslöshetens fasa eller den namnlösa skrällen med ospecificerad skuld. Tron blir därför en användbar sköld för att avvärja rädslan, en tröstande melodi att vissla i mörkret. Men då blir den också i grunden osann, irrationell och omotiverad - och därmed ”oäkta” och ”dålig tro”.

I moderna tider höjdes anklagelsen om ”dålig tro” av de franska existentialisterna, men den är mer förknippad med marxistiska och freudianska angrepp på religionen – för Marx var religion ett ”opium för folket” och för Freud en ”projektion”. Det behöver väl knappast sägas att ursprunget till beskyllningen är mycket äldre och mer omfattande än så. ”Rädslan skapade gudarna”, skrev romaren Lucretius under det

”Tron blir därför en användbar sköld för att avvärja rädslan, en tröstande melodi att vissla i mörkret.”

första århundradet före Kristus. Eller som norr-
mannen Henrik Ibsen anmärkte på 1800-talet:
”Tar du livslögnen från en genomsnittsmänniska
tar du omedelbart lyckan från denne.”

Oavsett historisk period så är dynamiken i an-
klagelsen densamma. Som Aldous
Huxley så tålmodigt
beskrev det:
”Människan bebor,
för sin egen be-
kvämlighets skull,
ett hemmagjort uni-
versum inuti den
större främmande
världen av extern
materia och hennes
egen irrationalitet.
Ut ur världens obe-
gränsade svärta grä-

ver hon med ljuset av sitt anpassade tänkande en
liten upplyst grotta - en tunnel av ljus där hon,
från sitt medvetandes gryning till dess död, både
lever, rör sig och har sin hela varelse ... Vi igno-
rerar det yttre mörkret, och om vi inte kan ignore-
ra det, om det trycker alltför ihärdigt mot oss, så
vägrar vi att vara rädda.”

Det finns flera möjliga svar på den här ankla-
gelsen. Bland annat att de som viftar med den
sällan är modiga nog att pröva den på sina egna
uppfattningar, eller att anklagelsen själv är iden-
tisk med Bibelns kritik mot avgudar, och så vida-
re. Men i slutändan finns det bara ett svar: De
som sätter sin tro till Gud gör det av alla slags
goda anledningar, men den allra bästa anledning-
en är att de är slutgiltigt, fullständigt och obe-
stridligt övertygade om att tron som de sätter sin
tillit till är sann.

”Vad är sanning?” är det nog då genast någon
som frågar. Låt mig svara rakt på sak. Med den
bibliska synen är sanning det som är grundlägg-
ande, slutgiltigt och fullkomligt verkligt, eller

”så som det är”. Det är då också helt och hållet
tillförlitligt och trovärdigt, grundat och förankrat i
Guds egen verklighet och sanningsenlighet. Men
denna betoning av den personliga grunden för
sanning sker inte, som i postmodernismen, på
bekostnad av den propositionella. Både korrekt-
het och äkthet är viktiga för sanningen.

Om ”tala sanning” i vårt dagliga tal innebär att
”säga som det är”, så kan vi säga att ett påståen-
de, en idé eller en trosuppfattning är sann, om det
som påståendet handlar om är just så som det pre-
senteras i påståendet. Att tro på något gör inte att
det är sant; det är bara sanningen som gör en tros-
uppfattning sann. Men utan sanning skulle en
trosuppfattning i bästa fall bara vara spekulation
plus uppriktighet. Eller kanske, än värre, dålig
tro. En sardonisk 1800-talshumorist föreslog en
gång att fem ord skulle huggas in i sten över alla
kyrkdörrar: ”Viktigt om det är sant”. På vilket
den kristne skulle svara: ”Viktigt för att det är
sant”.

Den mildare anklagelsen, att tron på liknande
sätt avfärdas som ”bristfällig tro”, kommer in-
ifrån kyrkan, och är mindre allvarlig men vanliga-
re. Både Bibeln och den kristna historiens bästa
tänkare inbjuder sö-
kare att sätta sin tro
till Gud därför att
budskapet som fram-
bär denna inbjudan
är sant. Men trots
detta är det oräkneli-
ga kristna idag som
tror av diverse andra
skäl. Exempelvis
tror de att tron är

**”Att tro på nå-
got gör inte att det
är sant; det är
bara sanningen
som gör en tros-
uppfattning
sann.”**

sann ”för att den fungerar” (pragmatism), för att
de ”känner att den är sann enligt sin erfaren-
het” (subjektivism), för att de uppriktigt tror att
den är ”sann för dem” (relativism) och så vidare.

För en del av dessa kristna beror den här bris-
ten på dålig undervisning. För andra är motivet
flykt. Om man flyr in i den personliga upplevel-
sens fästning, kan man dra upp trons vindbrygga

och känna sig oåtkomlig för förnuftet. Men resultatet för dem alla blir en sjuklig tro som har berövat sanningens otämjda kraft.

Tendenser i riktning mot den här schizofrena klyftan mellan tro och förnuft har kunnat märkas

”Sanningen är sann på så sätt att den är objektiv och oberoende av någon mänsklig iakttagares sinne. Eftersom den är sann kan den inte motsäga sig själv.”

sedan upplysningen, med draghjälp från filosofer som Spinoza, som hävdade att ”uppenbarelsen och filosofin står på helt olika fotfästen”, vart och ett med sitt eget separata område. Längre tillbaka, på 1200-talet, ledde samma idé till den ödesdigra medeltida uppfattningen om ”dubbel sanning”.

Enligt den finns det två sanningar: en för den övernaturliga världen och en för den naturliga. Båda var åtskilda från varandra och motsade varandra, men den dubbla aspekten innebar att kyrkan kunde ha rätt teologiskt, och fel filosofiskt och vetenskapligt. Tro var med andra ord sann även om den var nonsens. De troende kunde tro med sitt teologiska sinne, samtidigt som de inte trodde med sitt vetenskapliga.

Biblisk tro har, till skillnad från både de medeltida och moderna bristfälligheterna, en stabil syn på sanning. All sanning är Guds sanning och är sann överallt, för alla, under alla förhållanden. Sanningen är sann på så sätt att den är objektiv och oberoende av någon mänsklig iakttagares sinne. Eftersom den är sann kan den inte motsäga sig själv.

Mänskliga trosuppfattningar och sanningsanspråk kan däremot vara relativa, eftersom vi människor är ändliga. Därför är alla trosuppfattningar partiella och villkorliga. Men sanningen – som garanteras av Gud – är helt annorlunda. Den är skapad av Gud, inte av oss, och den är delvis upp-

täckt och delvis avslöjad. Den står i singular (”sanningen”), inte plural (”sanningarna”). Den är säker, inte tvivlande. Den är absolut och ovillkorlig, inte relativ. Och den bygger på Guds oändliga kunskap, inte på vår blygsamma förmåga att veta något. Som Jean Paul Sartre erkände, med ord som tron gärna vänder på: ”Det kan inte finnas någon evig sanning om det inte finns något evigt och perfekt medvetande som tänker den.”

Med en så bergfast syn på sanning är inte den kristna tron sann för att den fungerar; den fungerar för att den är sann. Den är inte sann för att vi upplever den; vi upplever den – djupt och underbart – för att den är sann. Den är inte bara ”sann för oss”; den är sann för alla som söker för att finna, eftersom sanningen är sann även om ingen tror på den och

falskheten är falsk även om alla tror på den. Därför är inte sanningen beroende av åsikter, mode, antal, plikter eller uppriktighet – den är helt enkelt sann, punkt slut. Den är en av de ting som är permanenta. Allt detta och rejält

”Med en så bergfast syn på sanning är inte den kristna tron sann för att den fungerar; den fungerar för att den är sann.”

mycket mer hänger på frågan om sanning, även om det här bara är det mindre argumentet för sanning.

DEN SLUTGILTIGA VERKLIGHETEN

Det större argumentet för betydelsen av en högtstående syn på sanning är att för både judar och kristna spelar sanningen en oändlig och grundläggande roll, för att det är en fråga om Guds egen trovärdighet. För västerländska sekulära är däremot den slutliga verkligheten bara materia – en produkt av tid plus slump – och sanning för dem har en motsvarande status på den nivån.

Som darwinismen har betonat mer och mer öppet, så förordar inte det naturliga urvalet någon

mottaglighet för sanning. Snarare är ”sanningsinriktning” ett handikapp, och brist på det – som nämnts tidigare med eldflugorna – är en evolutionär fördel. Denna partiskhet mot sanning blir snabbt praktisk: Hur kan man stödja, än

”Den slutliga verkligheten för judar och kristna är varken materia eller det oskiljbara opersonliga, utan en oändlig och personlig Gud.”

mindre förklara, sanningens betydelse ur det sekulära tänkandets perspektiv? Om darwinismen har rätt, så är kanske människans sanningsinriktning en del av vårt utanförskap, och därmed är hela konceptet med universitet och mänskligt sanningsökande flyktigt. Sekulära som väljer att fortsätta ge sanningen en högre status – t.ex. traditionella journalister som motsätter sig det ”personliga reportaget” i den ”nya journalistiken” – har skänkt den statusen, inte upptäckt den. Ett liknande problem finns för de österländska trosuppfattningarna, som hinduism och buddhism. För båda dessa religioner är den slutliga verkligheten det oskiljbara opersonliga. Så ”sanningen” är därför en del av den mänskliga världens paket av okunskap, bundenhet och illusion (”maya”), som är åtskilt från den där slutliga verkligheten, och som vi måste övervinna.

Inget kan vara en större kontrast till sanningens höga status i det bibliska synsättet. Den slutliga verkligheten för judar och kristna är varken materia eller det oskiljbara opersonliga, utan en oändlig och personlig Gud. Gud är oändlig men ändå personlig, personlig men ändå oändlig, och det går att lita på honom därför att han är den sanna. Han är sann, han agerar sant och han talar sant – för kristna mest tydligt och fullständigt i Jesus, hans verksamma, talade ”Ord”. Guds sanningsenlighet är därmed grundläggande för hans tillförlitlighet. Hans förbund vilar på hans natur; hans

sanning är att räkna med.

Judar och kristna är därför immuna mot Darwins ”otäcka tvivel”. Med den bibliska synen kan vi människor tänka fritt, och passionerat gå vidare med alla fjäderlätta mänskliga frågor – från café-diskussioner, till den ädlaste konstnärliga strävan, till det outtröttliga sökandet efter universums vetenskapliga hemligheter och kunskap på alla områden. Och hela tiden vet vi att vår intellektuella förmåga och hela vår benägenhet att söka sanning understryks av universums skapares sanningsenlighet. Som Johannes Paulus II skrev i sin encyklika om sanning, så är allt detta möjligt tack vare ”sanningens glans som fortsätter att skina inom människans ande”. Sanningen övergår oss som människor; när vi följer den leder den oss vidare, tillbaka och upp till den som är sann.

”I begynnelsen fanns Ordet”, står det i början av Johannesevangeliet, och det betyder att i slutändan har själva meningen en mening, som är garanterad av Gud själv och nu uttalas som ett verksamt och befriande ord.

Med andra ord är sanning för både judar och kristna i slutändan inte en fråga om filosofi, utan om teologi. Filosofiska frågor är viktiga och fascinerande – åtminstone för filosofer – men den teologiska frågan är den primära. Mitt i all den ömtåliga ovissheten i vår mänskliga existens på vår lilla jord i rymdens väldiga tomhet, kan vi kasta hela tyngden av vår existens på Gud, däribland vår längtan att söka sanningen, för han är helt och hållet sann.

”Sanningen övergår oss som människor; när vi följer den leder den oss vidare...”

OM MAKT GER RÄTT

Hur är det då med de människor som inte följer traditionella eller bibliska förutsättningar om sanningen, utan mer bryr sig om samhället och sin plats i det? Här kan det verka svårare att ge ett svar, enligt en del rentav omöjligt. Men det finns

faktiskt två kraftfulla argument för betydelsen av en högtstående syn på sanning, även för dem som inte tror på den. Det första av dem är negativt till sin karaktär: Utan sanning är vi alla sårbara för manipulation.

Postmodernismens löfte är vid första anblicken

”Om sanningen är död finns det inget rätt och fel, och allt som återstår är viljan till makt.”

en en skön ny värld av frihet.

”Sanningen är död, kunskap är makt”, menar de översvalande entusiasterna. Vi måste därför alla avslöja de kunskapsanspråk som vi konfronteras med och

sträcka oss efter priset – frihet från de herravälden som begränsar oss. Vad kan vara enklare och mer tilltalande?

Det finns bara en hake. Vad händer när vi lyckas få bort sanningsanspråken och blottlägga nätet av maktspel, bara för att upptäcka att vi har mindre makt än de medaktörer vi möter? Om sanningen är död finns det inget rätt och fel, och allt som återstår är viljan till makt. Då är slutsatsen enkel: Makt ger rätt. Logik är bara en maktkonspiration. Segern går till de starka och de svaga skuffas undan.

Vi kan ta resultatet i en individualistisk riktning som Herbert Spencer gjorde, i en kollektiv riktning som Karl Marx gjorde, eller en bred evolutionär riktning som förespråkare av ”den själviska genen” föreslår. Men resultatet blir detsamma. När allting reduceras till maktvilja, blir namnet på spelet manipulation och segern går till de starka och hänsynslösa. ”Lagen!” fnös Cornelius Vanderbilt en gång. ”Vad bryr jag mig om lagen? Har inte jag makten?”

Makten kan även vara subtil. En biografiförfattare skrev om John F. Kennedys manipulation och om att Kennedy var mästare på att ”använda uppriktighet istället för sanning”. Folk gick därifrån och ”trodde att de hade fått höra sanningen. Men egentligen hade de inte fått höra någonting

av riktig betydelse. De små och uppriktiga ögonblicken satte upp den stora lögnen.”

Med Lenins berömda formulering finns det alltid makt och alltid manipulation. Frågan är för alltid ”Vem? Till vem?” Professor Stanley Fish vid Duke University sticker inte under stol med vad det postmoderna perspektivet för med sig. I en artikel med titeln ”There’s No Such Thing as Free Speech and It’s a Good Thing Too”, ”Det finns inget sådant som yttrandefrihet och det är också bra”, besvarar han åtskilliga vanliga invändningar: ”Vissa former av yttranden är alltid begränsade ... Vi har alltid glidit ner för den hala backen och gör det redan; det är alltid någon som står i tur att bli begränsad, och det är ditt jobb att se till att det inte blir du.”

De som omhuldar det postmoderna maktspelet är lika självmordsbenägna som Aisopos örn, som i sitt dödsögonblick känner igen sina egna fjädrar på

den annalkande pilens skaft. Solzjenitsyn och Havel står som ensamma vaktposter för att varna oss för sådan galenskap. Inför kraften i en totalitär propaganda och ett förtryck som var långt värre än något i väst, intog de sin position för sanningen och gick inte att rubba.

Lyckligtvis för oss kommer förmodligen inte prövningen under så kosmiska förhållanden. Men samma princip gäller på mer blygsamma nivåer – svårigheten kan vara en kontrollerande chef, en mycket manipulativ professor eller en känslomässig tyrann till familjemedlem. Utan sanning är vi alla sårbara för manipulation.

Pablo Picasso är ett varnande exempel. Han var ett geni som konstnär, men ofta ett monster i sina relationer – särskilt till kvinnor – på grund av

”Inför kraften i en totalitär propaganda och ett förtryck som var långt värre än något i väst, intog de sin position för sanningen och gick inte att rubba.”

sin kontrollerande, uppslukande personlighet. ”När jag dör”, förutsåg Picasso många år före filmen *Titanic*, ”blir det ett skeppsbrott, och precis som när ett stort skepp sjunker blir det många människor runt omkring som sugts ner med det.”

När Picasso avled 1973, vid nittioett års ålder, slog hans förutsägelse in. Tre av hans närmaste begick självmord (hans andra hustru, en tidig älskarinna samt ett barnbarn) och flera andra fick psykiska sammanbrott. ”Han förbluffar mig”, sade hans vän skulptören Alberto Giacometti. ”Han förbluffar mig så som ett monster skulle göra, och jag tror han vet lika bra som vi att han är ett monster.” Och Picasso kallade faktiskt sig själv för ”minotauren”, det mytiska monstret från Kreta som slukade jungfrur.

En av älskarinnorna, Marie Thérèse, beskrev hur Picasso gick tillväga när han målade: ”Först våldtog han kvinnan och sedan arbetade han.” En annan sade åt honom: ”Du har aldrig älskat någon i ditt liv. Du vet inte ens hur man älskar.” Picasso själv var brutalt okänslig: ”Varje gång jag byter fru borde jag bränna den förra. Då skulle jag kanske bli av med dem. De skulle inte finnas med i bilden längre och komplicera min tillvaro.”

Picassos destruktiva läggning hade rötter i hans barndom, men stärktes av hans tidiga bekantskap med Nietzsche genom vänkretsen i Barcelona. ”Sanningen kan inte finnas ... sanningen finns inte”, brukade han muttra. ”Jag är Gud, jag är Gud.”

Påtagligt nog var det bara en av Picassos fruar och älskarinnor – Françoise Giot – som överlevde honom med hedern i behåll. Hon var fyrtio år yngre, men inte naiv. ”Picasso var som en krigs-herre”, skrev hon senare i *Mitt liv med Picasso*. ”Han marscherade genom livet och samlade på sig makt, kvinnor, rikedom, ära, men inget av det var särskilt tillfredsställande.” Han var som Nietzsches kärlekslöse övermänniska som måste bekämpa all form av omtanke: ”För den ensamaste är kärleken den stora faran.”

Hur överlevde Gilot, som var medveten om att det var dåraktigt att sugas in i banan runt Picasso

och livsfarligt att bli dominerad av honom? Det enda skyddet, sade hon, var sanningen. Varje dag var hon tvungen att vara ”Jeanne d’Arc, med rustningen på från morgon till kväll”.

FRIHET ATT...

Det andra, och positiva, argumentet för betydelsen av sanning bleknar först i jämförelse med det negativa, men det är inte mindre viktigt. Det lyder att utan sanning finns det ingen genuin frihet och fullhet. Isaiah Berlin, den store Oxford-filosofen, brukade påminna studenterna upprepade gånger att friheten har två delar, och att många unga människor aldrig upplever den högre friheten eftersom de bara uppskattar den lägre.

Frihet, betonade Berlin, är både negativt och positivt. Negativ frihet, eller ”frihet från”, tilltalar uppenbart många i den moderna värl-

den. Tonåringar t.ex. är kända för att handla som om all frihet är frihet från föräldrar, lärare och övervakning. Många vuxna gör samma misstag.

Det moderna USA ser helt och hållet ut som en rikstäckande uppvisning av tonåringarnas felaktiga uppfattning, i större ordalag. Fast beslutna att skiljas från sina grundares visdom, har amerikanerna bytt ut sina upphovsmäns ”moraliska republik” mot dagens ”procedurrepublik”. De amerikanska grundlagsfäderna undvek klokt nog den dåraktiga motsättningen mellan auktoritet och den europeiska upplysningens frihet, genom att betona ”sansad frihet” och ”ordnad frihet”. Men den nuvarande generationen har helt omkullkastat deras vision. Medan grundlagsfäderna trodde på att frihet kräver dygd, dygd kräver tro och tro kräver frihet (som i sin tur kräver dygd, och så vidare), så tror moderna amerikaner bara på

**”Tonåringar
t.ex. är kända för
att handla som
om all frihet är
frihet från föräld-
rar, lärare och
övervakning.
Många vuxna gör
samma misstag.”**

”vederbörligt förfarande” och kollisionen mellan konkurrerande egenintressen i den neutrala of-fentligheten.

Många amerikaner sätter likhetstecken mellan frihet och privatliv. Som Jean de Crèvecoeur observerade, ”ingen får störa dem”, eller som Justice Brandeis sade, ”rätten att bli lämnad ifred”. De förväxlar obegränsad valfrihet med samvetsfrihet – som John Henry Newman uttryckte det, ”samvetet har rättigheter därför att det har plikter”. De reducerar yttrandefrihet till frihet att

”Kort sagt: idag är det kris för sanningen, i morgon förvanskas friheten. Sanning utan frihet är ett handfängsel, men frihet utan sanning är en hägring.”

väcka anstöt. De betonar rättigheter utan ansvar. Och de förväxlar den mindre och enklare friheten, ”frihet enligt lagen”, med den större och svårare friheten, frihet född ur dygd som inspirerar ”lydnad mot det överkställbara”. Ändå är den negativa friheten alltid begränsad och ofullständig utan positiv frihet. ”Frihet från” kräver kompletteringen ”frihet att”. Det var därför den romerske poeten Tacitus för länge sedan kunde skriva: ”Ju mer korrumperad stat, desto fler lagar.” Det var det Benjamin Franklin menade när han skrev: ”Det är bara ett dygdigt folk som är kapabla till frihet.” Eller som historikern lord Acton skrev i sina undervisningsskrifter om frihet: Frihet är ”inte befo-genheten att göra vad vi vill, utan rätten att kunna göra vad vi borde”. Men efter att ha förkastat auktoriteten till förmån för förnuftet, och nu förnuftet till förmån för begäret, märker amerikanerna att den negativa frihetens begränsning blir tydlig: De som börjar göra vad de vill, brukar till slut inte gilla vad de gjort.

D. H. Lawrence kom till slutsatsen att det var ett centralt problem för amerikanerna att de fast-

nade på den negativa friheten – friheten stannade alltid vid deklarationer, åtrå efter rättigheter och den eviga rastlösheten att ”gå vidare”. Han skrev i sin uppsats ”The Spirit of Place”: ”Människorna är fria när de lyder någon djup, inre röst av religiös tro. Lyder inifrån ... inte när de flyr till någon vild väst. Det är de mest ofria själarna som far västerut och ropar om frihet. ... Ropet är ett rassel av kedjor. Frihet i Amerika har hittills inneburit att bryta sig loss från allt herravälde. Den sanna friheten börjar inte förrän amerikanerna upptäcker människans djupaste hela jag.”

Ingen har uttryckt denna ståndpunkt oftare och tydligare än G. K. Chesterton i *Ortodoxi*:

”Från det ögonblick man tar steget in i världen av fakta befinner man sig i begränsningarnas värld. Man kan befria tingen från främmande eller tillfälliga lagar, men inte från dem som ligger i deras egen natur. Om man vill kan man befria en tiger från burens galler, men knappast från skinnets ränder. Försök inte heller befria kamelen från sin tunga puckel — då riskerar den att inte längre vara kamel.”

Med andra ord är vi aldrig friare än när vi blir mest oss själva, mest mänskliga, mest rättvisa, mest förträffliga och liknande. Men om så är fallet har friheten ändå ett krav: Det sanna, det goda och det fria måste stå tillsammans. För att vara oss själva behöver vi veta vilka vi är. För att vara fullt mänskliga måste vi veta vad mänsklighet är. För att sträva efter dygd, rättvisa, förträfflighet och skönhet, behöver vi inte bara känna innebörden i dessa ideal utan även utöva dem. Som grekerna påpekade är det trots allt så att om det räcker med abstrakt dygd, så skulle vi vara dygdiga i sömnen.

Kort sagt: idag är det kris för sanningen, i morgon förvanskas friheten. Sanning utan frihet är ett handfängsel, men frihet utan sanning är en hägring. Om friheten inte ska bli tom och hämmad, så kräver den sanning – utlevd sanning. Som påven Johannes Paulus II blankt förkunnade

när han fortfarande var polsk kardinal under Sovjets tyranni: ”Det finns ingen frihet utan sanning.”

Kan sådana argument segra? Inte bara privat utan även i offentligheten? För att vara säkra på det behöver vi framföra dem djärvt, med fantasi och barmhärtighet lika väl som med kraft. Men deras styrka ligger i deras pragmatism. Om sanning är sanning, sträcker den ut en stark hand till män och kvinnor som är fångade i missbruk av många tusen slag. Om sanning är sanning, slår den an en sträng i alla de hjärtan som längtar efter djupare frihet. Sanningen är sammantaget långt mäktigare än bara tal om sanning. Människor är sanningssökare till sin natur, och sanningen övertygar med makten i sin egen realitet.

Os Guinness är författare och samhällsdebattör. Han har skrivit ett 20-tal böcker och har grundat tankesmedjan Trinity Forum i Washington DC. Han har en doktorsgrad i sociologi från Oxford och föreläser över hela världen om etik, religionsfrihet och pluralism.

Svensk översättning: Carl-Henrik Hammarlund.

SEA Papers är Svenska Evangeliska Alliansens (SEA) månatliga artikelserie inom evangelikal teologi och etik. SEA är ett nätverk av kristna tvärs över samfundsgränserna. Vår vision är:

- att bygga ett nationellt nätverk av evangelikala kristna i Sverige, som tillsammans och i sina olika sammanhang utvecklar och bidrar med evangelikal teologi och tillämpar den i församlingsarbetet, i den teologiska debatten och i samhällsdebatten
- att vara en konstruktiv kraft som i öppenhet, dialog och debatt driver ett evangelikalt perspektiv
- att förmedla impulser från och kontakter med den växande världsvida evangelikala gemenskapen

SEA:s teologiska bas utgörs av Lausannedeklarationen.